

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ДЕРЖАВНОГО
ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

Випуск 29

Спеціальний випуск

Львів 2013

Национальная академия наук Украины
Государственный природоведческий музей

**НАУЧНЫЕ ЗАПИСКИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПРИРОДОВЕДЧЕСКОГО
МУЗЕЯ**

Том 29

Специальный выпуск

Львов 2013

National Academy of Sciences of Ukraine
State Natural History Museum

PROCEEDINGS OF THE STATE NATURAL HISTORY MUSEUM

Volume 29

Special edition

Lviv 2013

УДК 57+58+591.5+502.7:069

Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2013. – Вип. 29. – 223 с.

Спеціальний випуск збірника присвячений проблемам динаміки різноманіття та адаптаційному потенціалу ентомобіоти які розглядалися на VII Львівській ентомологічній школі присвяченій пам'яті професора Андрея Шептицького, яка проходила в рамках міжнародної науково-практичної конференції «Подільські читання», організованої Міністерством освіти і науки України, Тернопільським національним педагогічним університетом ім. В. Гнатюка, Природним заповідником «Медобори», Національним природним парком «Дністровський каньйон», Державним природознавчим музеєм НАН України (м. Львів), Кам'янець-Подільським національним університетом ім. І. Огієнка, Вінницьким державним педагогічним університетом ім. М. Коцюбинського, Хмельницьким національним університетом, Ойцовським парком народовим (Польща), що відбулася 23-24 травня 2013 року в м. Тернополі.

Для екологів, ботаніків, зоологів, працівників природничих музеїв, заповідників, національних парків та інших природоохоронних установ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Чернобай Ю.М. д-р біол. наук, проф. (*головний редактор*); Берко Й.М. д-р біол. наук, проф.; Бокотей А.А. канд. біол. наук, с.н.с. (*відповідальний секретар*); Волгін С.О. д-р біол. наук, проф.; Дригант Д.М. д-р г.-м. наук, с.н.с.; Климишин О.С. д-р біол. наук, с.н.с. (*науковий редактор*); Малиновський А.К. д-р с.-г. наук; Тасенкевич Л.О. д-р біол. наук, проф.; Третяк П.Р. д-р біол. наук, проф.; Царик Й.В. д-р біол. наук, проф.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Чернобай Ю.Н. (*главный редактор*), Берко И.Н., Бокотей А.А. (*ответственный секретарь*), Волгин С.А., Дрыгант Д.М., Климишин А.С. (*научный редактор*), Малиновский А.К., Тасенкевич Л.А., Третяк П.Р., Царик И.В.

EDITORIAL BOARD

Chernobay Y.M. (*Editor-in-Chief*), Berko I.M., Bokotey A.A. (*Managin Editor*), Volgin S.O., Drygant D.M., Klymyshyn O.S. (*Scientific Editor*), Malynovsky A.K., Tassenkevich L.O., Tretjak P.R., Tsaryk I.V.

Видання 29 тому здійснено за фінансової підтримки природного заповідника «Медобори»

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державного природознавчого музею*

ISSN 2224-025X

© Наукові записки ДПМ, 2013

В. Б. Різун

УГРУПОВАННЯ ЖУКІВ-ТУРУНІВ (COLEOPTERA, CARABIDAE) ГРАБОВОЇ ДІБРОВИ ЛАНДШАФТНО-БОТАНІЧНОГО ЗАКАЗНИКА «СОВІЙ ЯР» НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Ключові слова: Coleoptera, Carabidae, угруповання, дубовий ліс, фауна, Поділля, Україна

Район досліджень належить до Новоушицько-Муровано-Куриловецького району Центральноподільського (Вінницького) округу Подільсько-Бесарабської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейської широколистянолісової області [1]. Новоушицько-Муровано-Куриловецький геоботанічний район дубово-грабових та дубових лісів субсередземноморського характеру характеризується більш теплим і сухим кліматом, у порівнянні із сусідніми районами. У південно-східній частині його середня температура липня становить +21°C, а кількість опадів – 460-480 мм на рік. Характерною рисою рельєфу є чергування хвилястих вузьких, часом гребі невидних межиріч і глибоких каньйоноподібних меридіональних долин численних приток Дністра. На крутих схилах долин формуються дерново-карбонатні ґрунти, на межиріччях, крім різних підтипів сірих опідзолених ґрунтів, ще й опідзолені чорноземи. Територіально цей район майже повністю відповідає фізико-географічному району Могилівського Придністров'я (Геренчук, Чижов, 1968, цит. за [1]). Природна рослинність на території району займає приблизно 14% усієї площі. З них 9-10% становлять ліси і 4-5% – луки та степи. Ліси пов'язані із схилами річкових долин, прирічкових ярів та межиріччями. Представлені вони дубово-грабовими, грабовими та дубовими лісами. Дубові ліси характерні для південної придністровської частини району, де вони займають круті схили переважно південної та східної експозицій з темно-сірими опідзоленими і чорноземними опідзоленими ґрунтами. Безперечно, більшість орних земель південної частини району вийшла з-під дубових лісів. На схилах балок і долин поширені дубові ліси субсередземноморського характеру, в підліску яких панує дерен справжній, а в травостой – осока парвська (*Carex brevicollis* DC.) або горобейник пурпурово-голубий (*Lithospermum purpureo-coeruleum* L.). У даному районі проходить північна межа ареалу цих лісів.

Саме у південній частині Новоушицько-Муровано-Куриловецького геоботанічного району на каньйоноподібних схилах долини річки Студениці – лівій притоки Дністра Постановою Ради Міністрів Української РСР за №383 від 03.08.1978 р. створений ландшафтно-ботанічний заказник «Совий яр» розташований за 30 км від м. Кам'янець-Подільського. Його площа становить 827 га (квартали №№20-32 Подільського лісництва Кам'янець-Подільського держлісгоспу) [2].

Угруповання жуків-турунів лісів ландшафтно-ботанічного заказника «Совий яр», як і національного природного парку «Подільські товтри» загалом, раніше не

вивчалися. Тому, наші результати, наведені нижче, поряд із попередніми публікаціями [5, 6, 8, 9] є черговим внеском до вивчення угруповань жуків-турунів південно-західного Поділля.

Матеріал і методика

Пробна площа була розташована у 60-80-річному грабово-дубовому лісі на східному схилі правого берега річки Студениці за 2,5 км SEE від с. Вихватнівці, Кам'янець-Подільського р-ну, Хмельницької обл. на висоті, приблизно, 180 м н.р.м. (рис. 1).

Для збору матеріалу використовували ґрунтові пастки Барбера – скляні банки об'ємом 0,5 л, з отвором діаметром 72 мм, в якості фіксуючої рідини – 4%-й розчин формаліну. Розміщували пастки в дві лінії (одна нижче – **A**, а друга вище – **B** по схилу) по 5 пасток на відстані, приблизно, 10 м одна від одної. Функціонували пастки, приблизно з 20 квітня до 15 вересня 2005 р., матеріал з них вибрано 8.06, 13.07 і 15.09. Координати розміщення пасток: 48°39'50.36"N та 26°52'57.00"E.

При аналізі структури домінування до видів еудомінантів (**ED**) відносили тих, частка яких від загальної кількості зібраних особин перевищувала 10 %, домінантів (**D**) — складала 5,1–10,0 %, субдомінантів (**SD**) — 1,1–5,0 %, рецедентів (**R**) — 0,51–1,00 % і субрецедентів (**SR**) — менше 0,5 %.

Рис. 1. Схема розташування пробної площі в ландшафтно-ботанічному заказнику «Совий яр» (кружком позначено місце розміщення пасток).

Результати досліджень

Протягом сезону зібрано 2523 екз. імаго турунів, ідентифіковано 30 видів із 14 родів (табл. 1). Збори для нижньої (**A**) і для верхньої (**B**) ліній пасток, практично, не відрізнялися (**A** – 1253 екз. 25 видів, **B** – 1270 екз., 26 видів) через їх відносно близьке розташування.

Таблиця 1

Структура угруповання жуків-турунів грабово-дубового лісу ландшафтно-ботанічного заказника «Совий яр»

№	Види	Лінія А		Лінія В		Всього	
		екз.	%	екз.	%	екз.	%
1	<i>Leistus rufomarginatus</i> (Duft.)	–	–	2	0,16	2	0,08
2	<i>Carabus arvensis</i> Hrbst.	32	2,55	35	2,75	67	2,65
3	<i>Carabus cancellatus</i> Ill.	1	0,08	3	0,24	4	0,16
4	<i>Carabus convexus</i> F.	1	0,08	5	0,39	6	0,24
5	<i>Carabus coriaceus</i> L.	3	0,24	3	0,24	6	0,24
6	<i>Carabus excellens</i> F.	2	0,16	3	0,24	5	0,20
7	<i>Carabus glabratus</i> Payk.	5	0,40	2	0,16	7	0,28
8	<i>Carabus intricatus</i> L.	1	0,08	1	0,08	2	0,08
9	<i>Cychrus semigranosus</i> Plldr.	6	0,48	7	0,55	13	0,51
10	<i>Notiophilus aquaticus</i> (L.)	1	0,08	–	–	1	0,04
11	<i>Notiophilus biguttatus</i> (F.)	–	–	1	0,08	1	0,04
12	<i>Notiophilus palustris</i> (Duft.)	3	0,24	2	0,16	5	0,20
13	<i>Poecilus cupreus</i> (L.)	–	–	1	0,08	1	0,04
14	<i>Pterostichus melanarius</i> (Ill.)	95	7,58	69	5,43	164	6,50
15	<i>Pterostichus oblongopunctatus</i> (F.)	24	1,91	33	2,60	57	2,26
16	<i>Pterostichus ovoideus</i> (Sturm)	–	–	1	0,08	1	0,04
17	<i>Abax carinatus</i> (Duft.)	25	1,99	21	1,65	46	1,82
18	<i>Abax parallelopedus</i> (Pill. et Mitt.)	18	1,44	25	1,97	43	1,70
19	<i>Abax parallelus</i> (Duft.)	113	9,02	110	8,66	223	8,84
20	<i>Abax schueppeli rendschmidti</i> (Germ.)	102	8,14	157	12,36	259	10,26
21	<i>Molops piceus</i> (Panz.)	75	5,98	54	4,25	129	5,11
22	<i>Platynus assimile</i> (Payk.)	1	0,08	2	0,16	3	0,12
23	<i>Platyderus rufus</i> (Duft.)	2	0,16	4	0,31	6	0,24
24	<i>Amara eurynota</i> (Panz.)	1	0,08	–	–	1	0,04
25	<i>Anisodactylus signatus</i> (Panz.)	1	0,08	–	–	1	0,04
26	<i>Harpalus distinguendus</i> (Duft.)	–	–	1	0,08	1	0,04
27	<i>Harpalus latus</i> (L.)	4	0,32	3	0,24	7	0,28
28	<i>Harpalus progrediens</i> Schaub.	2	0,16	2	0,16	4	0,16
29	<i>Harpalus rufipes</i> (De Geer)	26	2,07	40	3,15	66	2,61
30	<i>Aptinus bombardarda</i> Ill.	709	56,58	683	53,78	1392	55,17
Всього		1253	99,98	1270	100,01	2523	99,99

В угрупованні виразно і неочікувано домінував *Aptinus bombardarda* Ill. (55,17%) складаючи понад половину особин від усіх зібраних жуків-турунів. Ще одним еудомінантом, і також несподівано, був *Abax schueppeli rendschmidti* (Germ.) (10,26%). Три види віднесено до домінантів: *Abax parallelus* (Duft.) (8,84%), *Pterostichus melanarius* (Ill.) (6,50%), *Molops piceus* (Panz.) (5,11%) і 5 видів – до субдомінантів: *Carabus arvensis* Hrbst. (2,65%), *Harpalus rufipes* (De Geer) (2,61%), *Pterostichus*

oblongopunctatus (F.) (2,26%), *Abax carinatus* (Duft.) (1,82%), *A. parallelopedus* (Pill. et Mitt.) (1,70%) (рис. 2).

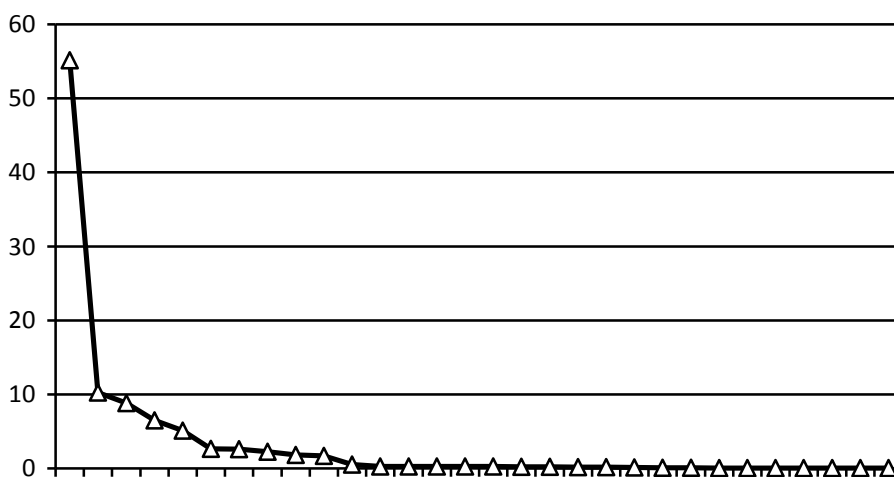

Рис. 2. Рангована послідовність видів угруповання жуків-турунів (%) дубово-грабового лісу ландшафтно-ботанічного заказника «Совий яр».

Заслугове на увагу участь у складі угруповання таких видів, як *Cychrus semigranosus* Pllrd. (0,51%), *Carabus glabratus* Payk. (0,28%), *Carabus intricatus* L. (0,08%) та *Platyderus rufus* (Duft.) (0,24%). Відсутність серед виявлених видів *Pterostichus niger* (Schall.), який займає провідні позиції в розміщених північніше і західніше лісових карабідоугрупованнях Розточчя і природного заповідника «Медобри», а також таких звичайних для західного регіону України видів, як *Carabus violaceus* L. та *Cychrus caraboides* (L.).

Стосовно першого виду-еудомінанта *Aptinus bombarda* (Ill.), то О. В. Пучков [4] відносить його до рідкісних і погано вивчених таксонів фауни України. На даний час цей вид в Україні достовірно відомий лише з крайнього південного-заходу Поділля. Проте, *A. bombarda* (Ill.) численніший у південно-західному напрямку, зокрема – численний у низці біотопів Чехії [12], у зональному дубово-грабовому лісі (*Quercus-Carpinetum*) в національному парку Aggtelek на півночі Угорщини [10] та Болгарії [13]. Особливістю триби Brachinini (до якої належить *A. bombarda* (Ill.)) є розвиток личинок з гіперметаморфозом з рухливою личинкою першого віку і подовженим періодом розвитку з малорухливими старшими віками личинок і з редукованими кінцівками і органами чуття і живленням, для одних видів лялечками водних жуків (*Hydrophilidae*, *Gyrinidae*) або для *Brachinus crepitans* (L.), *B. explodens* (Duft.) – лялечками інших видів жуків-турунів [3].

Загалом, подібних карабідоугруповань в Україні досі не було досліджено. Із прилеглих територій воно, за видовим складом і структурою домінування, дуже близьке до угруповань лісів (*Quercus-petraeae-Tilio-Carpinetum* and *Carpino-Tilio-Fagetum*) східної Румунії [11].

Висновки

В угруповання грабово-дубового лісу ландшафтного-ботанічного заказника «Совий яр» протягом досліджень 2005 р. виявлено 30 видів жуків-турунів (Coleoptera, Carabidae) із 14 родів.

Домінували 5 (*Aptinus bombarda* Ill. (55,17%), *Abax schueppeli rendschmidti* (Germ.) (10,26%), *A. parallelus* (Duft.) (8,84%), *Pterostichus melanarius* (Ill.) (6,50%), *Molops piceus* (Panz.) (5,11%)) і до субдомінантів віднесено 5 (*Carabus arvensis* Hrbst. (2,65%), *Harpalus rufipes* (De Geer) (2,61%), *Pterostichus oblongopunctatus* (F.) (2,26%), *Abax carinatus* (Duft.) (1,82%), *A. parallelopedus* (Pill. et Mitt.) (1,70%)) видів.

Досліджене карабідогруповання грабово-дубового лісу ландшафтного-ботанічного заказника «Совий яр» за своїм видовим складом та структурою близьке до ряду середньоевропейсько-балканських угруповань карабід.

1. Андрієнко Т.Л., Білик Г.І., Бродіс С.М., Голубець М.А., Махаєва Л.В., Рубцов М.І., Ткаченко В.С., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Геоботанічне районування Української РСР. – К.: Наукова думка, 1977. – 305 с.
2. Ковальчук С., Любінська Л. Совий яр – невід’ємна частка національного природного парку «Подільські товтри» // http://www.tovtry.km.ua/ua/info/articles/press_npp/35.html.
3. Макаров К.В., Боховко Е.Е. Преемственность структур хетома у развивающихся с гиперметаморфозом личинок *Brachinus* Weber (Coleoptera: Carabidae) // *Russian entomological journal*. – 2005. – 14(4). – С.263-274.
4. Пучков А.В. Жужелицы трибы *Brachinini* (Coleoptera: Carabidae) фауны Украины // *Вісті Харк. ентомол. т-ва*. — 2011. — Т. XIX, вип. 1. — С. 11–18.
5. Ризун В.Б. *Abax schueppeli rendschmidti* (Germ.) (Coleoptera, Carabidae) в Западном Подолье // *Вестник зоологии*. – 1994. – №2. – С.11.
6. Ризун В.Б. Жесткокрылые Западного Вольно-Подолья. История изучения карабидофауны региона. Материал и методика исследований карабидофауны. Обзор жужелиц Западного Вольно-Подолья // *Экология и фауна почвенных беспозвоночных Западного Вольно-Подолья*. – Киев: Наукова думка, 2003а. – С.173-232.
7. Ризун В.Б. Педокомплексы беспозвоночных в системе биогеоценотических связей // *Экология и фауна почвенных беспозвоночных Западного Вольно-Подолья*. – Киев: Наукова думка, 2003б. – С.271-354.
8. Ризун В.Б. Угруповання жуків-турунів (Coleoptera, Carabidae) дібров Західного Поділля // *Наукові записки Державного природознавчого музею НАН України*. – Львів, 2004. – Т.20. – С.123-132.
9. Ризун В., Капельюх Я. Фауна жуків-турунів (Coleoptera, Carabidae) природного заповідника "Медобори" // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*. – 2005. – Випуск 17. – С.136-143.
10. Magura T., Tóthmérész B., Molnár T. Edge effect on carabid assemblages along forest-grass transects // *Web Ecol*. – 2001. – 2. – P.7-13.
11. Mircea V. Variation of the species diversity of Carabidae (Coleoptera, Carabidae) in two vegetal associations in the Bârnova forest, Iași (East of Romania) // *Analele Științifice ale Universității "A.I.Cuza" Iași, s. Biologie animală*. – 2004. – T.L. – P.117-139.
12. Niedobova J., Hula V., Štátna P. Ground beetles (Carabidae) from slopes of Macoška stráň and Vilemovicka stráň (protected landscape area of Moravsky Kras, Czech Republic) // *Acta universitatis agriculturae et silviculturae mendelianae brunensis*. – 2011. – Vol.LIX 18, №3. – P.143-149.

13. Niemelä J., Kotze J., Venn S., Penev L., Stoyanov I., Spence J., Hartley D., Montes de Oca H. Carabid beetle assemblages (Coleoptera, Carabidae) across urban-rural gradients: an international comparison // *Landscape Ecology*. – 2002. – 17. – P.387-401.
14. Putchkov A. Ground beetles of the Ukraine (Coleoptera, Carabidae) // *ZooKeys*. – 100. – P.503–515. doi: 10.3897/zookeys.100.1545

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів, e-mail: rizonv@ukr.net

Ризун В. Б.

Сообщество жуков-жужелиц (Coleoptera, Carabidae) грабовой дубравы ландшафтно-ботанического заказника «Совый яр» национального природного парка «Подольские товтры»

В грабово-дубовом лесу ландшафтно-ботанического заказника «Совый яр» национального природного парка «Подольские товтры» на протяжении апреля-сентября 2005 г. собрано 2523 экз. имаго жуков-жужелиц и идентифицировано 30 видов из 14 родов. Доминирующий комплекс составили *Aptinus bombarda* Ill. (55,17%), *Abax schueppeli rendschmidti* (Germ.) (10,26%), *A. parallelus* (Duft.) (8,84%), *Pterostichus melanarius* (Ill.) (6,50%), *Molops piceus* (Panz.) (5,11%) и 5 видов отнесены к субдоминантам: *Carabus arvensis* Hrbst. (2,65%), *Harpalus rufipes* (De Geer) (2,61%), *Pterostichus oblongopunctatus* (F.) (2,26%), *Abax carinatus* (Duft.) (1,82%), *A. parallelipedus* (Pill. et Mitt.) (1,70%).

Ключевые слова: *Coleoptera, Carabidae, сообщество, дубовый лес, фауна, Подолье, Украина*

Rizon V. B.

Carabids beetle (Coleoptera, Carabidae) community of the hornbeam-oak forest of landscape-botanical reserve «Sovyi yar» of the National Nature Park «Podilski tovtry»

In the hornbeam-oak forest of landscape-botanical reserve «Sovyi yar» of National Nature Park «Podilski tovtry» during April-September 2005 pitfall-trapping 2523 specimens of carabids were collected and 30 species from 14 genera determined. Dominant complex represents *Aptinus bombardata* Ill. (55,17%), *Abax schueppeli rendschmidti* (Germ.) (10,26%), *A. parallelus* (Duft.) (8,84%), *Pterostichus melanarius* (Ill.) (6,50%), *Molops piceus* (Panz.) (5,11%) and 5 species belongs to subdominants *Carabus arvensis* Hrbst. (2,65%), *Harpalus rufipes* (De Geer) (2,61%), *Pterostichus oblongopunctatus* (F.) (2,26%), *Abax carinatus* (Duft.) (1,82%), *A. parallelipedus* (Pill. et Mitt.) (1,70%).

Key words: *Coleoptera, Carabidae, community, oak forest, fauna, Podillia, Ukraine*

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 29

Научные записки Государственного природоведческого музея
Proceedings of the State Natural History Museum

Українською, російською та англійською мовами

Головний редактор Ю. М. Чернобай

Комп'ютерний дизайн і верстка В. Б. Різун

Адреса редакції:
79008 Львів, вул. Театральна, 18
Державний природознавчий музей НАН України
телефон / факс: (032) 235-69-17
e-mail: museologia@museum.lviv.net
<http://museum.lviv.net>

Формат 70×100/16. Обл.-вид. арк. 23.1. Наклад 300 прим.

Виготовлення оригінал-макета і друк здійснено в Лабораторії природничої музеології та видавництва Державного природознавчого музею НАН України